Mijn vrouw heeft een zwak voor dieren. Onze poes profiteert daar van. Althans, dat vermoed ik, want ik weet het niet met katten. Dat ligt aan mij. Want mijn vrouw bijvoorbeeld, die weet het juist **wel** met katten.
Toen we nog in Amsterdam woonden, was poes het enige dier dat dagelijks een appel deed op het inlevingsvermogen van mijn vrouw. Maar nu we buiten de stad wonen, is daar een flinke kudde bijgekomen. Letterlijk. Want in het weiland dat aan onze tuin grenst, grazen meer dan veertig schapen. De kudde is nogal bont samengesteld. Ieder schaap heeft een eigen verhaal. De één is ooit verstoten door zijn moeder, de ander is afgedankt door de plaatselijke kinderboerderij. Ik heb soms het idee dat ieder schaap in de kudde een rugzakje heeft. En geloof mij: schapen met een rugzakje blaten bovengemiddeld veel en luid. En dat geluid dringt door tot in ons huis. En 's nachts tot in onze slaapkamer. En u raadt het al: mijn vrouw weet het niet alleen met katten, maar ze weet het ook met schapen. 'Hoor je dat dan niet?' vraagt ze soms midden in de nacht. 'Ze zijn onrustig. Zouden we niet even moeten gaan kijken?'
Maar helaas, ik ben niet zomaar te porren voor zo'n nachtelijk avontuur. Want al hoor ik hetzelfde geblaat, mij ontgaat, om de één of andere reden, het dringende verzoek om te komen kijken, hulp te bieden of mogelijk levens te redden.
Kort geleden trof mijn vrouw een bondgenote. We waren op bezoek bij iemand die, zo bleek, vroeger schapen had gehouden. Mijn vrouw vertelde dat ze 's nachts wel eens wakker werd van een bepaalde manier van blaten. En onze gastvrouw herkende dat. 'Ja', zei ze, 'je ligt dan te luisteren met je baarmoeder.'

Daar wil ik het vanavond met u over hebben. Over luisteren met je baarmoeder. Dat klinkt misschien wat zweverig, maar ik bedoel er niets anders mee dan barmhartigheid. Als ik het goed begrepen heb gaat het daar vaker over op uw jaarlijkse bijeenkomst op 11 november. De reden laat zich raden. U heeft dus in de loop der jaren al heel wat over het onderwerp moeten aan horen. Misschien ook dat het Hebreeuwse woord voor barmhartigheid verwant is aan een woord dat 'baarmoeder' betekent en in de meervoudsvorm 'ingewanden'.
De joodse denker Martin Buber heeft barmhartigheid dan ook gedefinieerd als: tot in je ingewanden bewogen zijn met de ander.

Deze barmhartigheid veronderstelt dus dat een ander mens, of dier, tot in je binnenste doordringt en dus niet aan je buitenkant blijft hangen om er vervolgens geruisloos af te vallen. Voor barmhartigheid moet iemand als het ware door je huid naar binnen dringen, door je lichamelijke huid, maar ook door je emotionele en je verstandelijke huid. En dat gebeurt niet

zomaar. Want een mens laat niet alles binnenkomen. Een flinke en grotendeels automatische selectie is een voorwaarde om niet gek te worden. Maar gelukkig valt er wel wat bij te sturen. In het contact met anderen kunnen we ons bijvoorbeeld open stellen of afsluiten. En voor een barmhartigheid a la Buber, is een zekere openheid noodzakelijk. Iemand moet immers de kans krijgen om je ingewanden te bereiken.

Zoals u in de aankondiging heeft gelezen, werk ik als geestelijk verzorger in een Tbs-kliniek. Ik spreek daar vier dagen in de week met patiënten. Zo worden de bewoners van de kliniek genoemd. Patiënten. Mensen die ziek zijn dus. Geestelijk ziek. En die psychische stoornis heeft, volgens de deskundigen en de rechters, invloed gehad op hun delictgedrag. Ze zijn verminderd toerekeningsvatbaar verklaard en veroordeeld tot een dwangbehandeling na hun gevangenisstraf. Die dwangbehandeling is een langdurige zaak. Gemiddeld acht jaar. En daarna volgt nog een traject van regelmatige controle en soms ook van zorg en begeleiding. Geen sinecure dus die TBS. Niet voor de dader die tot de dwangbehandeling is veroordeeld, niet voor de samenleving die de hoge kosten ervan moet ophoesten en ook niet voor de mensen die er dagelijks werken. Natuurlijk, dat doen ze allemaal uit vrije wil, maar het vraagt wel wat van ze. Werken in de TBS is allerminst saai. Maar soms ook uitermate stressvol.
Gelukkig zijn er niet zo heel veel Tbs-klinieken in Nederland. Samen hebben ze zo'n 1300 bedden, zoals dat heet.

De 1300 mensen die in die bedden slapen zijn dus geen dertien in een dozijn mensen. Ze vormen met elkaar bepaald geen representatief beeld van de Nederlandse samenleving. Ze vormen eerder een uitzonderlijke groep.
Zo wordt er ook tegen ze aangekeken. Als ik vertel waar ik werk, krijg ik vaak zoiets te horen als: Oei, dat lijkt mij niet makkelijk. En daarmee wordt er dan niet zozeer op mijn werk gedoeld, maar vooral op het soort mensen dat ik dagelijks spreek. Want die mensen zijn in de ogen van de meeste Nederlanders… een beetje of zelfs behoorlijk gestoord, min of meer gevaarlijk, en naar verluid tot beestachtige dingen in staat…

Nu ik u in alle eerlijkheid heb opgebiecht dat ik het met katten en schapen vaak niet weet, zou u mij natuurlijk kunnen vragen: en met TBS-patiënten? Weet je het met hen wel?
Het meest eerlijke antwoord is: soms wel, soms niet.
Maar als ik ze spreek probeer ik met mijn baarmoeder naar ze luisteren. Ik laat hun verhalen, hun emoties, hun kronkels, hun eigenaardigheden tot me doordringen. En er is voor mij, na al die jaren, maar één manier om dat

echt en goed te doen. Ik moet iets herkennen. Ik zal het nog sterker zeggen: herkenning is de basis van mijn werk. Om met mijn ingewanden te kunnen luisteren, om barmhartig mijn werk te doen, moet ik mij verbonden weten met mijn gesprekspartners. Verbonden door herkenning. Verbonden vanuit het besef dat ik uit hetzelfde hout gesneden ben als zij, met dezelfde levenskwesties worstel en in enige mate aan dezelfde euvels lijdt.

En dus geef ik mijn vrouw gelijk dat ze mij telkens inpepert dat katten en schapen meer op mij lijken dan ik denk. Mijn vrouw kan met haar baarmoeder naar het geblaat luisteren, omdat ze de hulpeloosheid van het schapenbestaan, het verlangen naar een herder of goeroe en het nachtelijke onbehagen in de onmetelijke kosmos denkt te herkennen. Ze lijdt er in enige mate zelf ook aan.

De basis van de barmhartigheid is dus herkenning, snappen wat de ander bezielt. Maar niet alle herkenning is even aangenaam. Je hebt herkenning die je zelfbeeld bevestigt en je hebt herkenning die je zelfbeeld juist in beroering brengt, verwart of zelfs ondermijnt. En in het verlengde daarvan maak ik voor mijzelf onderscheid tussen makkelijke barmhartigheid en lastige barmhartigheid.

Laat ik een voorbeeld geven. Als ik op televisie beelden zie van een man die na een verwoestende aardbeving op zoek is naar zijn dierbaren… dan kan ik mij tamelijk moeiteloos in zijn wanhoop verplaatsen. Want als mij zoiets zou overkomen zou ik hetzelfde doen. Tegen beter weten in blijven zoeken om maar niet toe te geven dat het waar is: dat je ze voorgoed kwijt bent, je kinderen, je vrouw, je alles. De beelden zijn aangrijpend en schokkend, maar ze dringen toch vrij makkelijk bij me naar binnen en dat komt door de herkenning. En dat noem ik makkelijke barmhartigheid.
Voor de goede orde: daar is helemaal niets mis mee. Sterker nog: gelukkig is er heel veel makkelijke barmhartigheid. We lijken als mensen in heel veel dingen op elkaar en dus herkennen we onszelf vaak in de ander.

Maar nu ga ik met u terug naar de patiënten in de Tbs-kliniek waar ik werk. Naar dat uitzonderlijke groepje mensen dus die een ernstig delict hebben gepleegd en die leiden aan een psychische stoornis. Soms hebben ze iemand ernstig mishandeld of zelfs om het leven gebracht, soms een onbekende, soms een ouder, soms een eigen kind. Of ze hebben medemensen verkracht of aangerand: volwassenen, pubers, kleine kinderen, eigen kinderen. Soms hebben ze uit paniek hun huis in de fik gestoken, met gevaar voor eigen en andermans leven. Kan ik mijzelf ook in hen herkennen? En maakt die

herkenning het mogelijk dat ook zij tot me doordringen, tot in mijn ingewanden liefst?
Ja, dat kan en dat gebeurt ook. Maar aangenaam en makkelijk is dat niet. Mijzelf herkennen in TBS-patiënten is niet zelden confronterend en lastig. Het zet me aan het denken over de vraag wie *ik* eigenlijk ben. En daarom is het verleidelijk om de herkenning juist uit de weg te gaan. Om te denken: waar zij aan leiden en wat zij hebben misdaan is voor mij onvoorstelbaar en onherkenbaar. Zij zijn ziek, ik ben gezond. Zij zijn gestoord, ik ben normaal. Zij zijn gewetenloos, ik heb empathie. Met dat soort overtuigingen kan ik hen zonder veel moeite buiten mij houden. Als een ander soort. Als mensen die vooral van mij verschillen en in wie ik mij nauwelijks of niet kan herkennen. Maar zo komt het niet tot barmhartigheid. En als geestelijk verzorger heb ik dus eigenlijk geen keuze: ik moet wel op zoek gaan naar herkenning. Dat kost soms moeite maar het lukt me vrijwel altijd. En ik ben ervan overtuigd: ik ben uit hetzelfde hout gesneden als zij en ik worstel met dezelfde kwesties. En het klinkt misschien arrogant, maar ik denk dat dat ook voor u geldt.

Dus, vergeef me, maar zoals mijn vrouw tegen mij zegt dat ik meer op een schaap lijk dan ik denk, zeg ik u vanavond dat u meer op een TBS-patiënt lijkt dan u denkt. Maar ook weer niet. Laat ik dat beter uitleggen.

Er is een euvel waar wij allemaal aan leiden. En dat euvel noem ik maar even: mens-zijn. Mens-zijn een euvel noemen, klinkt misschien wat zwaar, maar ik denk dat niemand van u zal ontkennen dat mens-zijn soms best een klus is. En dat komt onder meer hier door: als mens heb je enerzijds het gevoel dat je er alleen voor staat in het leven, maar je weet anderzijds dat je zeer afhankelijk bent van anderen.
Dat laatste weten we zelfs van nature. De meesten van ons zijn als geboren contactmakers op aarde gekomen. We zijn er zelfs al in de baarmoeder mee begonnen. Het ongeboren kindje neemt zowel de rust als de stress van moeder over. En een nog ongeboren tweeling maakt maandenlang een bijna synchrone dansbeweging, alsof ze elkaar kunnen zien.
En na de geboorte zoekt een mensenkind direct contact met zijn ouders of opvoeders en imiteert ze als teken van verbondenheid. Op internet kunt u filmpjes vinden van akelige experimentjes waarin lachende baby's geen enkele respons krijgen. Binnen de kortste keren raken ze in paniek. En op de duur, schijnt het, kunnen kleine kinderen zelfs dood gaan aan ernstig responstekort. Mensenkinderen willen contact. Ze willen gezien, gehoord en verzorgd worden. Daarom lachen en huilen ze. Ze weten van nature dat ze andere mensen nodig hebben. Voor veiligheid, voor voedsel en voor informatie over hoe het leven in elkaar steekt.

Maar nu doen zich daarbij soms twee problemen voor:

1. Sommige kinderen zijn wat minder begaafd of in staat om contact te maken.
2. Sommige ouders zijn wat minder begaafd of in staat, of zelfs bereid, om contact te maken.

En als die twee problemen allebei aan de orde zijn, dan is het vlek op vlek.
En er is zelfs nog een derde probleem:
Soms kan het contact tussen kinderen en ouders ook ernstig verwaarlozend en/of mishandelend zijn.
Het kindje dat buikpijn heeft of hongerig is, wordt toegeschreeuwd, of een nachtlang moederziel alleen in de badkamer gezet of misschien zelfs wel geslagen of flink door elkaar geschud.
En in al die gevallen kan er iets ingrijpends gebeuren. Het kleine mensenkind kan tot de conclusie komen dat zijn contactmakerij tot niets of zelfs tot onaangename of pijnlijke dingen leidt. En als dat te vaak gebeurt zal het mensenkind het afleren om nog langer contact te maken en te zoeken. Hij of zij gaat het dan zelf uitzoeken en zal minder geneigd zijn om open te staan voor de nabijheid of hulp van anderen. Hij of zij wordt een beetje een eenling. Soms redt zo'n eenling het best aardig, bijvoorbeeld omdat hij slim is of een beetje geluk heeft. Maar sommige eenlingen krijgen later bovengemiddeld veel problemen. Ze hebben te weinig geleerd om te profiteren van de aanwezigheid en nabijheid van anderen mensen.

Als u met mij in de Tbs-kliniek zou rondwandelen zou het u ongetwijfeld opvallen hoe verschillend de mensen zijn die daar behandeld worden. Toch komen ze bijna allemaal één ding met elkaar overeen: ze profiteren minder van de aanwezigheid en bemoeienis van andere mensen. Concreet: ze laten zich minder snel troosten, informeren, raad geven, liefhebben, geruststellen en afremmen.
Ze hebben in hun jeugd te weinig ja's en nee's van andere mensen meegekregen. En juist die liefdevolle en grensstellende ja's en nee's helpen je als kind om antwoorden te vinden op de grote vragen:
Wie ben ik? Wat ben ik waard? Wie is de ander? Wat is hij of zij waard? Wat is van mij en wat is niet van mij? Hoe ga ik om met mijn lijf? Hoe ga ik om met mijn emoties? Enzovoort.
Als je geluk hebt in het leven, geluk met jezelf en geluk je ouders, ontdek je dat het contact met andere mensen je stress omlaag brengt. En dat zul je een leven lang onthouden. Bij stress: contact zoeken met anderen.
Maar als je pech hebt, met jezelf of met je ouders, dan kom je tot de akelige ontdekking dat contact met anderen je stress niet verlaagt maar juist verhoogt. Ook dat zul je een leven lang onthouden. Bij stress vooral GEEN contact met anderen zoeken. Dat laatste kom ik in mijn werk heel vaak

tegen. Meestal stonden de patiënten er alleen voor in stress-situaties en het lukte hen niet om op een goede manier om te gaan met hun agressie, hun seksuele driften, hun angsten, hun wanhopige pogingen om dit raadselachtige leven te begrijpen.

Wat is het belangrijkste verschil tussen deze mensen en mij? Ik denk niet zozeer de agressie, de seksuele drift, de angst, of de gekke gedachten en fantasieën. Nee, het verschil is dat ik profiteer van andere mensen en zij veel minder. Ik laat me troosten, informeren, corrigeren, geruststellen, afremmen. En als de stress in mij oploopt zoek ik anderen op. Dat helpt, heb ik geleerd en ervaren. Het brengt op den duur mijn stress omlaag. Maar die overtuiging en die ervaring hebben veel TBS-patiënten juist niet.

Maar is iedereen van ons dan een potentiële moordenaar, geweldenaar, verkrachter of brandstichter?
Dat is wel erg kort door de bocht, maar vergis u niet waartoe de meesten van ons in staat zijn als ze niet meer door anderen op het goede spoor worden gehouden. U kent de verhalen vast wel hoe mensen als het ware veranderen als de Titanic zinkt of als het oorlog wordt. Of beter: ze veranderen niet, ze waren al zo, maar ze staan er opeens alleen voor omdat de situatie mensen uit elkaar drijft.
Ook allerlei psychologische experimenten laten op een confronterende manier zien wat er allemaal in ons huist. Velen van ons zijn in staat om in opdracht van autoriteiten medemensen pijn toe te brengen. En, geloof het of niet, maar ongeveer één op de vijf volwassen mannen reageert met enige seksuele opwinding op porno met jonge kinderen. Eén of vijf. Dat is bepaald geen zeldzaamheid te noemen. Maar geen paniek, zolang we elkaar op het goede spoor houden is er weinig reden tot bezorgdheid.
Al moet ik wel zeggen: ook gezonde mensen in de gewone wereld kunnen elkaar vreselijke dingen aan doen. We pesten elkaar, we bedriegen elkaar, we verkopen elkaar kankerverwekkende troep, we laten elkaar voor een ander in de steek, we hebben soms geen trek in elkaars verdriet of eenzaamheid enzovoort.

Kortom: het is eigenlijk helemaal niet zo moeilijk om mij te herkennen in mijn gesprekspartners. Het is alleen af en toe wat confronterend en lastig. Als ik hun verhalen tot me laat binnendringen, tot in mijn ingewanden, dan kom ik ook mijzelf tegen. En mijn vrouw, mijn kinderen, mijn vrienden en zelfs u, mijn toehoorders op deze avond.
Dat noem ik confronterende herkenning en lastige barmhartigheid. Mijn werk doet iets met mijn zelfbeeld en het doet ook iets met hoe ik naar u kijk.

U bent, dat is mijn wel duidelijk, een keurige vereniging. Toen ik aan Bram van der Wees vroeg of ik mijn vrouw mocht meenemen mailde hij me terug: natuurlijk… het UKG is een gastvrije vereniging. Zo voelt het ook, maar die keurigheid is geen vanzelfsprekendheid, die moet in stand gehouden worden, bewaakt en soms gecorrigeerd. En die gastvrijheid… Stelt u zich eens voor dat de passie van één van de patiënten in de kliniek het luiden van klokken is… zou hij hier dan welkom zijn? Nee, zeg niet te snel ja, want ik maak het zeer regelmatig mee dat na rijp beraad het bestuur van een vereniging of school, of een werkgever, toch en helaas heeft besloten dat het wat lastig valt uit te leggen aan de anderen dat iemand met een TBS-verleden enzovoort enzovoort.
Of ik dat snap? Ja en nee.
Ja, omdat we leven in een tijd waarin van politiek links tot politiek rechts het motto luidt: als je er bij wilt horen moet je je aan de regels houden. Maar helaas: zo werkt het niet. Je moet er eerst bijhoren om je aan de regels te gaan houden. Want als je er niet bij hoort dan volg je je eigen regels. En soms kan dat geen kwaad en komen daar mooie dingen uit voort, maar soms kan dat wel kwaad.

Dus vanavond luid ook ik, een beetje tegen de tijdsgeest in, een klok. Laten we zeggen vanaf het dak van onze kliniek aan de Vecht.
Slag 1: Lieve mensen van Utrecht. We lijken meer op elkaar dan we vaak willen weten.
Slag 2: Lieve mensen in Utrecht. We hebben jullie nodig.
Slag 3: Want er zijn steeds meer mensen die er niet bij horen en die dus andere regels hanteren. En daar heeft of krijgt iedereen last van.
Slag 4: De voorwaarde 'hou je eerst aan onze regels' gaat niet op. Alles begint met er (weer) bij horen.
Slag 5: Er is wijsheid en moed nodig om in het geval van vreemde snoeshanen en gevaarlijke types tot in je ingewanden bewogen te raken en deze medemensen met hun mankementen verantwoord (!) op te nemen in de samenleving.
Slag 6: Maar dat levert op de duur iets heel kostbaars op: meer zelfkennis. En… een veiligere samenleving.
Slag 7: Veel dank dat u naar deze zeven slagen heeft willen luisteren, wellicht zelfs met uw baarmoeder of ingewanden. Het was mij een eer uw gast te zijn.

Okke Wisse,
Geestelijk verzorger dr. H. v.d. Hoevenkliniek, Utrecht
11-11-2018